

Rettshjelpsforskningen – tverrfaglighet og aksjonsforskning

Jon T. Johnsen

1 Bakgrunnen

Rettshjelpsforskningen i Norge kom i gang på begynnelsen av 1970-tallet med Eskeland og Finnes banebrytende studie om rettshjelp, publisert i 1973.¹ Samme år leverte Advokatforeningen en utredning om offentlig rettshjelp.² Starten falt også sammen med igangsettelsen av et offentlig utredningsarbeid om fri rettshjelp med formål å utforme en egen rettshjelplov.³ Studentrettshjelpiltakene Jussbuss, Juridisk rådgivning for kvinner og Jussformidlingen ble også etablert på denne tiden.⁴

En internasjonal rettshjelpbevegelse med røtter i president Johnsons «War On Poverty» - program i USA på 1960-tallet⁵ vokste også fram på begynnelsen 1970-tallet.⁶ Rettshjelpbevegelsen inspirerte forskning om rettshjelpbehov og rettshjelpdekning – særlig i USA, England, Nederland og Tyskland.⁷ Også i Canada og Australia ble det gjort studier.⁸

Selv om fokuset i denne artikkelen ligger på norsk rettshjelpsforskning, ser jeg på rettshjelpsforskning som en internasjonal disiplin, med særlig interessant forskning i engelsktalende land med common law tradisjon. Etter mitt syn har Norge mye å lære, og

1 Eskeland, Ståle og Just Finne (1973) *Rettshjelp*. Oslo (*Eskeland og Finne 1973*).

2 Den norske advokatforening (1973) «Behovet for fri rettshjelp» *Norsk Advokatbladet* nr. 6 s. 137.

3 NOU 1976:38 *Fri rettshjelp i Norge*.

4 Rettshjelpspolitikken på 1970-tallet er utførlig beskrevet i Johnsen, Jon T. (1987) *Retten til juridisk bistand*. Oslo s. 79-112 (*Johnsen 1987*).

5 Johnson Jr., Earl (2014) *To Establish Justice for all*.

6 Garth, Bryant (1980) *Neighborhood Law Firms for the Poor*.

7 Eksempler: Morris, Pauline, Richard White, Philip Lewis (1973) *Social Needs and Legal Action* London, Schuyt, Kees, Kees Gronendijk, Bernard Sloot (1976) *De weg naar het recht* Deventer, Blankenburg, Erhard (ed.) (1980) *Innovations in the Legal Services* Berlin, Garth, Bryant (1980) *Neighborhood Law Firms for the Poor* Alpen aan den Rijn, Rockeville Legal Services Cooperation (1980) *The Delivery Systems Study*. A Policy Report to the Congress and the President of the United States. Mer omfattende diskusjoner og referanser i Johnsen, 1987 særlig kap 6 I-II, og kap 9 IV-VIII.

8 Messier, Camille (1975) *Les Mains de la Loi* Commission des Services Juridiques Montreal, Cass and Sackeville (1975) *Legal Needs of the Poor*. Australian Government Commission on Inquiry into Poverty. Canberra

en viktig faktor for en god tilgang på informasjon om den, er vilje til selv å bidra til internasjonalt.

Hovedformålet med artikkelen er å si noe kortfattet om viktige forskningsområder og forskningsmetoder om rettshjelp. Siden rammen er et jubileumsskrift for Jussbuss, skal jeg også si litt om tiltakets rolle i rettshjelpsforskningen til slutt. Referansene i artikkelen er først og fremst ment som eksemplifiseringer. De gir ikke noen fullstendig oversikt over rettshjelpsforskningen i Norge – enn si internasjonalt.

2 Hva er rettshjelpsforskning?

Begrepsdannelse, pålitelige metoder, systematisering, generalisering og etterprøvbarhet er viktige dimensjoner i forskning. La oss først se på hva slags kunnskapsutvikling rettshjelpsforskning er opptatt av.

Eskeland og Finne analyserte *rettshjelpbegrepet* ut fra distinksjonen «rettighetsposisjoner» og «pliktposisjoner». Rettshjelp var bistand basert på juridisk innsikt for å utnytte rettighetsposisjoner.⁹ Johnsen videreutviklet definisjonen og mente at begrepet juridisk posisjon burde være utgangspunktet for rettshjelpbegrepet uansett om posisjonen kunne brukes til å bedre velferden til innehaveren eller motvirke en velferdsforverring. Også en ren avklaring av at det ikke kunne gjøres noe med problemet innen rammen av gjeldende rett var av verdi for den som var usikker på sin juridiske posisjon.¹⁰

Definisjonen til Eskeland og Finne med Johnsons utdypinger er stort sett blitt lagt til grunn i senere rettshjelpundersøkelser i Norge. Bruk av en felles definisjon øker mulighetene for å sammenligne resultatene fra empiriske undersøkelser utført på ulike utvalg og til ulike tidspunkter.¹¹ Rettshjelpsforskningen handler altså om rettshjelpproblematikk som undersøkes med vitenskapelige metoder.

Det finnes også atskillig profesjonskunnskap om rettshjelpbehov og rettshjelpordninger. Noe av denne er samlet i offentlige utredninger. Hva er så forskjellen på rettshjelpsforskning, utredning og juridisk profesjonskunnskap? Deler av innsikten vi finner i de to siste kunnskapskildene er av bra kvalitet og kan være nyttig både som utgangspunkt for forskning og supplement til forskningsresultater, mens andre analyser er basert på usystematiske observasjoner og med generaliseringer uten et tilstrekkelig vitenskapelig fundament – noe som gjør dem mindre pålitelige.

Profesjonskunnskapen tar heller ikke alltid høyde for det grunnleggende kvalitetskravet til forskning, nemlig at den skal fremlegge den til enhver tid beste og mest allsidige forståelsen av spørsmålene og alltid være åpen om svakheter i analysen, gjøre oppmerk-

9 Eskeland og Finne 1973 s. 9–23.

10 Se nærmere diskusjonen i Johnsen 1987 s. 41–45.

11 Se eksempelvis begrepsbruken i Lid, Børre (1981) «Fangers rettshjelpbehov» *Juss-Buss stensilserie* nr. 15 1981, Haugen, Merethe S. og Elisabeth Vigerust (1991) «Det udekkede behov for rettshjelp – et uløst problem» *Juss-Buss stensilserie* nr. 59, Graver, Anne Broch mfl. (2001) «Rettsjelp 2001» *Juss-Buss stensilserie* nr. 85 2002, Hasle, Silje og Ida Jordal (2014) «Rettsjelp 2013» *Juss-Buss stensilserie* nr. 130, Larsen, Tonje Lilaas og Louise Sandaker Hannon (2019) «Rettsjelp til fanger» *Jussbuss stensilserie* nr. 144.

som på dem og korrigerer resultater og generaliseringer ved behov. Dette kan føre til et skjevt og ufullstendig bilde av problemsituasjonen og at påstandene blir for absolutte. Ved konflikt mellom den forskningsbaserte og den profesjonsbaserte kunnskapen, vil profesjonsutøverne lettere si at forskningens oppfatning er feil, mens forskerne vil hevde at den profesjonsbaserte forståelsen må revideres siden formålet med forskningen her er å etterprøve denne.

3 Rettspolitisk formål

«Rettspolitikk» er etter hvert blitt et vanlig uttrykk for rettsreform og kan defineres og avgrense på flere måter.¹² Hovedpoenget er å endre den eksisterende rettstilstanden. Rettshjelpforskningen i Norge og internasjonalt har fra starten av hatt en sterk reformorientering. Den har ønsket å bidra til et rettshjelpssystem som gir befolkningen – særlig vanlige folk og ressursvake og sårbare grupper – et tilbud som er bedre tilpasset dens behov. Mye av den kan derfor kalles rettspolitisk forskning

En forutsetning for rasjonelle reformer er dyptgående innsikt i problemsituasjonen. Utgangspunktet for forslag om rettshjelpreformer er det eksisterende tilbudet og ønsket om forbedre dette. Her melder det seg forskningsspørsmål som: Hva er et udekket rettshjelpbehov, hvor stort er det, hvordan er den sosiale fordelingen, hvordan er problemstrukturen og hva er den velferdsmessige og rettssikkerhetsmessige betydningen av behovet?

Men et behov for rettshjelp er ikke det eneste som bestemmer etterspørselen etter offentlig rettshjelp. Hva skal til for at folk diagnostiserer de juridiske komponentene i problemene sine og velger å oppsøke et rettshjelptilbud? Varierer søkningen med type tilbud? Er holdningen til å oppsøke advokat forskjellige fra et kommunalt førstelinjetilbud? Spiller pris noen rolle? Slike faktorer har vært kalt avsilingsfaktorer i rettshjelpforskningen.¹³

Selv om rettspolitikken er interessebestemt, er det etter mitt syn viktig at rettshjelpforskningen holder fast på det vitenskapelige objektivitetsidealet. Kunnskapen som forskningen frembringer om rettshjelpbehov blant vanlige folk og svakstilte grupper samt om rettshjelpordninger, må være riktig og pålitelig, slik at den ikke kan neglisjeres dersom prinsippet om at reformer til enhver tid må bygges på det best mulige kunnskapsgrunnlaget følges.

Men dette prinsippet er ikke noen vanntett garanti for at rettshjelpforskning vil bli brukt i reformer. Det demokratiske prinsipp om at flertallet bestemmer gjelder også virkelighetsforståelsen i politikken. Sterke grupper kan velge å nedtone forskningens funn og fremme sin egen forståelse i stedet. For motstandere av en rettshjelpreform kan det være enklere å påstå at behovet for den er overdrevet, enn at de ikke ønsker å bruke mer ressurser på vanlige mennesker og utsatte grupper uansett om behovet er stort.

¹² Ross, Alf (1953) *Om Ret og Retferdighed* s. 417-418, Eckhoff, Torstein «Juss og politikk» i Bratholm og Sundby (red.) (1976) *Kritisk juss* s. 40. Se diskusjonen i Johnsen 1987 s. 37-38. Et nytt analytisk bidrag til begrepsanalysen er Eriksen, Christoffer C. (2012) «Om rettspolitikk» *Kritisk Juss* nr. 3-4 s. 139-157.

¹³ Se begrepsdiskusjonen hos Johnsen 1987 s. 383-389, særlig s. 389.

4 Rettshjelpbehov

4.1 Behovsbegrep og forskning

Et sentralt forskningsfelt har vært de udekkede rettshjelpbehovene i befolkningen. I tråd med definisjonen av rettshjelp, mener jeg med «*udekket rettshjelpbehov*» problemer hvor det etter en faglig vurdering er av verdi med rettshjelp som ledd i problemhåndteringen og rettssubjektet er enig i denne vurderingen. Som nevnt foran vil også en rettslig avklaring gå inn under begrepet, selv om den ikke fører til ytterligere velferdsforbedring.¹⁴

Rettshjelpforskningen har bidratt med mange undersøkelser som viser langt større rettshjelpbehov enn det profesjonskunnskapen tidligere tilsa. Med grunnlag i sosiologisk lagdelingsteori kan vi si at rettshjelpforskningen særlig har fokusert på rettshjelpbehovene til de lavere lag av befolkningen – vanlige folk og utsatte grupper som eksempelvis fattige, leietakere, hjemløse, rusavhengige, innvandrere, sigøynere, samer, kvinner, utkantbefolkning, fengselsfanger osv.¹⁵

Internasjonalt gikk det tidligere en debatt om begrepet «rettshjelpbehov» var tilstrekkelig verdinøytralt til å sikre objektiv analyse. Tankegangen bak var at begrepet «behov» grunnleggende sett er normativt. Konkluderte man med at det foreligger et rettshjelpbehov, oppstår det også et ansvar for å dekke det – fortrinnsvis for det offentlige.¹⁶ Andre undersøkelser har prøvd å unngå å bruke begrepet.¹⁷

Jeg er ikke enig i denne tankegangen. Det er ikke i seg selv galt å kartlegge rettshjelpbehov selv om man ikke vil gjøre noe med dem. Det siste beror på verdier og prioriteringer. Empirisk kartlegging av rettshjelpbehov og tiltak for bedre dekning av dem er forskjellige spørsmål selv om den sentrale motivasjonen for å kartlegge udekkede rettshjelpbehov har vært å forbedre behovsdekningen.

Men argumenter om at rettshjelpbehovet er overdrevet eller ikke eksisterer, vil jo tape troverdighet dersom forskningen viser det motsatte. Som nevnt er det noe annet å være imot å dekke et behov fordi man mener det ikke eksisterer enn å være mot fordi man mener at samfunnet ikke har noe ansvar for å gjøre noe med behovet selv om det er stort. Å være mot ressursløsning er ikke det samme som å være mot å dekke velferdsmessig viktige rettshjelpbehov hos folk.

1.2 Tverrfaglighet og aksjonsforskning

Rettshjelputfordringene innebærer – i likhet med mange andre samfunnsproblemer – kunnskapsbehov som går på tvers av akademiske faggrenser. Tverrfaglighet er en nødvendighet

¹⁴ Johnsen 1987 s. 255-261.

¹⁵ Thomas Mathiesen (1975) «Noen konklusjoner om rettshjelp og samfunnsstruktur» i Eidesen, Eskeland, Mathiesen (red.) *Rettshjelp og samfunnsstruktur* s. 187-189 knytter forbindelseslinjen mellom rettshjelpbehov og lagdelingen i samfunnet.

¹⁶ Debatten er redegjort for i Johnsen 1987 s. 261-266.

¹⁷ En stor engelsk undersøkelse fra slutten av 1990 tallet brukte «justiciable events» i stedet, se Genn, Hazel (1999) *Paths to Justice* s. 5-14. Makne undersøkelser er blitt utført i Skottland og Nederland. Men en kan spørre om dette begrepet er særlig forskjellig fra det behovsbegrepet jeg går inn for.

i forskningen om dem. Både juridiske og samfunnsvitenskapelige – rettssosiologiske som økonomiske – forskningsmetoder har vært viktige.

Juridisk metoder gir først og fremst svar på hva gjeldende rett går ut på. De er nyttige i undersøkelsen av vilkårene for å få offentlig rettshjelp. Slik kunnskap er også et viktig utgangspunkt for utforming av prosjekter som skal kartlegge eksisterende rettshjelpbehov og vurdere effekten av aktuelle leveringsmodeller. Prosjektene bør ta utgangspunkt i den eksisterende reguleringen og de leveringsordninger denne gir rom for, og spørre hvilke endringer som kan gjøre det udekkede behovet mindre.

Men å utvikle kunnskap om hvordan de eksisterende rettshjelpordningene faktisk dekker rettshjelpbehovene og hvordan alternative leveringsordninger vil kunne virke, er en særskilt forskningsoppgave. Juridisk forskning har ikke så mye å bidra med her fordi juridisk metode gir ikke gode svar på hvor utbredte behovene er, hvor godt den eksisterende advokatbaserte ordningen dekker behovene eller hvor godt ulike alternative leveringsmodeller vil fungere.

Profesjonskunnskapen her er mye basert på «common sense». Juridisk metode mangler prinsipper for å formulere empiriske problemstillinger for hvordan rettslige ordninger faktisk virker, for innhenting av data om slike problemstillinger og metoder for generalisere dem – spesielt for statistisk generalisering. Kvalitative og kvantitative samfunnsvitenskapelige metoder er bedre egnet og er et viktig hjelpemiddel – f. eks. for å finne ut hvor utbredte rettshjelpbehov er og hvilke faktorer som påvirker den faktiske bruken av ulike typer rettshjelptilbud.

Aksjonsforskning er en særpreget forskningsmetode som samfunnsvitenskapen debatterte da rettshjelpforskningen i Norge kom i gang på 1970-tallet. Nøytralitet og objektivitet og minst mulig påvirkning av studieobjektene er et fremherskende forskningsidealet i naturvitenskapene. Et tilsvarende ideal er blitt gjort gjeldende for samfunnsvitenskapene, men er blitt møtt med atskillig skepsis. Det knytter seg etiske betenkeligheter til å hente inn samfunnsvitenskapelige data fra informanter som ikke får noe igjen for bidraget sitt. En forskningsprosess som er nyttig både for informantene og for forskerne ville skape balanse i dette.¹⁸ Nord-Odal - prosjektet hvor sosiologiske undersøkelser ble kombinert med hjelp til etablering av nye aktiviteter og tilbud, ble ansett som et foregangsprosjekt her.¹⁹

Vanlig juridisk eller rettsdogmatisk forskning har ikke noe tilsvarende objektivitetsproblem siden den i hovedsak bruker skriftlige, offentlig tilgjengelige kilder. Men rettshjelpforskningen ønsket å kartlegge hvordan rettshjelpsystemet fungerte for svakstilte grupper og vanlige folk, og da ble opplysninger fra disse gruppene viktige å samle inn. Dermed meldte også spørsmålet seg om hva slags samfunnsvitenskapelige metoder som var best egnet, og valget falt på aksjonsforskning.²⁰

18 Axelsen, Torbjørn og Arnstein Finset (1973) *Aksjonsforskning i teori og praksis* var en inspirasjonskilde.

19 Midré, Georges (1973) *Samfunnsendring og sosialpolitikk: Rapport fra Nord-Odalprosjektet*.

20 Johnsen, Jon T. (1976) «Om juridisk aksjonsforskning». *Manuskript*. Tilgjengelig på Universitetsbiblioteket.

I motsetning til de fleste samfunnsvitenskapene, er juss også innrettet mot profesjonell tjenesteyting.²¹ Å gi rettshjelp som ledd i intervjuing kan brukes som en datainnsamlingsmetode. Intervjupersonene får en ytelse de er interessert i, i form av hjelp til å kartlegge og løse sine juridiske problemer, mens forskningen får vesentlig bedre data om rettshjelpbehovet enn ved vanlige samfunnsvitenskapelig intervjumetoder.

Spesielt dataene om innholdet av det enkelte juridiske problem blir vesentlig mer detaljerte og nyanserte når det ytes rettshjelp for det, og saksforløp og resultat ble dokumentert, enn hvor saksforholdet bare blir krysset av på et spørreskjema etter en problem-liste som har blitt utarbeidet på forhånd eller kortfattet beskrevet bare på grunnlag av intervjupersonens opplysninger. Hvis saken har en motpart og motparten kontaktes som ledd i rettshjelpen, vil metoden også kunne gi et nyansert bilde av motpartens oppfatning og bidra til å tegne et mer helhetlig bilde av rettshjelpbehovet.

Fra advokathold ble det hevdet at mye av det rettshjelpforskningen registrerer bare er problemer som helst kan ligge.²² I hvert fall burde ikke samfunnet bruke ressurser på å løse dem.

Ved å innhente saksdata og dokumentere dem i anonymisert form, kan leserne selv gjøre seg opp en mening om den juridiske og velferdsmessige betydningen av problemene undersøkelsene finner, og etterprøve undersøkelsenes egen evaluering av den velferdsmessige og juridiske betydningen.

Aksjonsforskningsmetoden øker også oppslutningen om undersøkelsene. Svarprosenten blir høyere og deltakerne gir ofte uttrykk for at det er positivt at noen tilbyr seg å hjelpe dem med juridiske problemer. Antall problemer per intervju ligger også vesentlig høyere enn hva som er registrert i amerikanske og engelske undersøkelser utført av sosiologer med ordinære samfunnsvitenskapelige intervjumetoder.²³

Etter mitt syn er aksjonsforskning den beste og sikreste metoden for å få detaljerte og dyptgående kunnskaper om det udekkede rettshjelpbehovet på.

5 Leveringsmodeller og digitalisering

I Norge er støtte til kjøp av tjenester hos privatpraktiserende advokat den dominerende leveringsordningen for offentlig rettshjelp. I rettshjelpforskningen er slike ordninger gjerne blitt kalt *refusjonsmodeller* og en finner dem i forskjellige varianter i de fleste land.

Men vi har også et offentlig rettshjelpkontor i Oslo og en del såkalte alternative rettshjelptiltak som studentrettshjelptiltakene og Gatejuristen. Landsorganisasjonen har ansatte advokater som fører utvalgte rettssaker for fagforeningsmedlemmer. Forbrukerrådet har en avansert organisasjon for individuell rettshjelp, konfliktløsning og rettspolitisk bistand til forbrukerne.

21 Psykologi er et eksempel på en profesjon som i hovedsak regnes som samfunnsvitenskapelig, men som har utdanning av klientbehandlere som en sentral oppgave.

22 Alf Nordhus Norsk «Advokaten som skyteskive» *Norsk Advokatblad* nr. 8 1974 s.176, sitert i Johnsen 1987 s. 581.

23 Se Johnsen, 1987 s. 268–274.

Internasjonalt finnes det et stort spekter av rettshjelpstiltak som norsk rettshjelpforskningen har studert. Finland har et nett av allmenne advokatbyråer med fastlønte jurister betalt av staten som skal dekke store deler av rettshjelpbehovene til de som går inn under den finske rettshjelpordningen. I land med rettssystem basert på common law finnes det ulike typer rettshjelpstiltak, både for rådgivning, formuleringshjelp og representasjon – også for domstolene. Forskjellige *leveringsmodeller* – eller måter å tilby offentlig rettshjelp på – finnes altså både innenlands og utenlands.

Siden det udekkede rettshjelpbehovet er stort, har rettshjelpforskningen undersøkt ulike leveringsmodeller for rettshjelp til vanlige folk og sårbare grupper. Vekten har ligget på modeller med gode sjanser for å fungere godt i en norsk setting – gjerne i kombinasjon med eksisterende ordninger – og på å analysere fordeler og ulemper ved å bruke dem i norsk rettshjelp.²⁴

Fri rettshjelp Oslo²⁵ har eksempelvis vært evaluert flere ganger.²⁶ Rettshjelpkontoret Indre Finnmark gjennomgikk en inngående evaluering etter tre års prøvedrift.²⁷ Flere eksperimentelle tiltak i griségrende strøk har også vært vurdert.²⁸ Gatejuristen ble evaluert i 2013.²⁹

Jussbuss har lagt stor vekt på å innhente kunnskaper om rettshjelpmodeller i andre land gjennom studieturer. En metodikk for slike studier er beskrevet i medarbeiderhåndboka til Jussbuss.³⁰ Gjennom årene har Jussbuss utgitt mange rapporter om slike rettshjelpstiltak med relevans for norsk reformdebatt.³¹

I 1997 ble den offentlige rettshjelpordningen evaluert av Forskningsstiftelsen Fafo etter oppdrag fra Advokatforeningen.³²

En stor komparativ undersøkelse av finsk og norsk rettshjelp i 2009 var basert på et samarbeid mellom norske og finske forsknings- og utredningsinstitusjoner. Et stort materiale ble samlet inn om sentrale sider av rettshjelpordningen i begge land, og omfattet offentlige refusjonsordninger for kjøp av tjenester fra privatpraktiserende advokater, offentlige rettshjelpkontorer som var og er et viktig innslag i finsk rettshjelp. Ikke minst gjorde undersøkelsen en foreløpig kartlegging og sammenlikning av ikke-kommersielle rettshjelpstilbud – både offentlige og ideelle – som ofte drives med offentlige tilskudd.³³

24 Se særlig den omfattende komparative analysen i Johnsen 1987 s. 578–682.

25 Tiltaket er mest kjent under navnet Kontoret for fri rettshjelp i Oslo (og Akershus).

26 Feydt, Fridtjof (1974) *Rapport om SØMNA-prosjektet*. Kontoret for fri rettshjelp, Johnsen, Jon T. (1980) «Desentralisering av rettshjelp i Oslo» *Jussbuss stensilsérie nr. 5*, Birkeland, Tor G. ((1981) «Rettscenter – et alternativ til dagens fritt rettssrådstilbud?» *Jussbuss stensilsérie nr. 16*. Andenæs, Kristian m. fl. (2005) «Kontoret for Fri Retshjelp: Rettshjelp til ubemidlede – en Oslo-institusjon gjennom 112 år.»

27 Johnsen, Jon T. (1997) *Samisk rettshjelp*.

28 En oversikt finnes i Johnsen, 1987 s. 168–170.

29 Lied, Camilla (2013) *Gatejurister, oppsøkende rettshjelp til folk med rusrelaterte problemer*.

30 Håndboka finnes i flere versjoner. Se f. eks. Johnsen, Jon T. (2003) «Juss-Buss – et fagkritisk eksperiment» s. 123–128. (Johnsen 2003)

31 En rask gjennomgang av titlene på rapportene i Jussbuss stensilsérie viser 8 rapporter av denne typen.

32 Gautun, Heidi (1997) *Hjelp til rett?* En evaluering av ordningen med fri rettshjelp.

33 Se nærmere St. meld. nr. 26 (2008–2009) *Om offentlig rettshjelp*, særskilt vedlegg: Jon T. Johnsen *Hva kan vi lære av finsk rettshjelp? (Finlandsrapporten)* s. 25–29, 43, 50, 60, 68, 82 og 100.

Rapporten var en del av grunnlaget for forslaget om utprøving av en ny førstelinjetjeneste som ble evaluert i 2013 av Oxford Research.³⁴

Det finnes naturligvis også mye utenlandsk forskning om leveringsmodeller som norsk rettshjelpforskning og rettshjelpdebatt kan trekke veksler på.

Modellforskningen har noen særtrekk sammenliknet med empirisk samfunnsforskning:

- Innføring av en ny rettshjelpmodell er i prinsippet et skritt ut i det ukjente. En kan lage mer eller mindre sikre prognoser om hvordan den vil fungere, men et sikkert svar får man først etter at modellen har fungert en tid og effekten forsvarlig evaluert. Forsøksprosjekter kan bidra til å avklare usikkerheten uten å rulle modellen ut i full skala.³⁵
- Et eksisterende rettshjelpstiltak har en stor mengde egenskaper som lovgrunnlag, finansiering, målgrupper, kvalifikasjonskrav for rettshjelperne, klientbehandling og inntaksstrategi, registrering og statistikk, osv. Når et tiltak brukes som modell velger man ut et antall egenskaper av totalen og vurderer overførbarheten av dem, mens man utelater andre som ikke er viktige i mottakerjurisdiksjonen eller erstatter dem med andre.³⁶
- Det er ikke noe krav om lojalitet mot originalen. Den kan også brukes som inspirasjon. Noen digitale løsninger eksempelvis i kanadisk rettshjelp kan kanskje brukes direkte i Norge eller bare trenge oversettelse, men andre vil trenge større tilpasninger for å fungere godt i en norsk sammenheng. Her står en selvsagt helt fritt i hvordan overføringen gjøres – uavhengig av originalen.

Den omfattende digitaliseringen av samfunnet åpner også store muligheter for nye måter å tilby rettshjelp på. Her kan rettshjelpforskningen yte viktige bidrag. Hjelp til selvhjelp er en viktig strategi i studentrettshjelpen bl. a. fordi det udekkede rettshjelpbehovet er så stort. Den eksisterende refusjonsmodellen i offentlig rettshjelp med kjøp av enkeltoppdrag hos advokat er lite egnet her. Den mangler insentiver til utvikling av kollektive selvhjelps løsninger i form av digitale informasjon- og konferansesystemer, søkbare og interaktive problemløsningsopplegg og tilbud om digital konfliktløsning.

Internasjonalt er rettshjelpforskningen svært opptatt av dette.³⁷ I Norge er utviklingen her kommet kort. Det ligger åpenbart store forbedringsmuligheter i rådgivning over telefon og digitalt, men NOU 2020:5 *Likhet for loven* inneholder bare en ide om en nettportal

34 Oxford Research og professor Kristian Andenæs (2013) «Evaluering av pilotprosjekt om førstelinjerettshjelp.» Oxford Research.

35 Se dissensen fra Moksness i NOU 2020 5: *Likhet for loven* s. 77–84 med henvisning til en omfattende plan for forsøksvirksomhet med offentlige rettsentre <https://cathrinemoksness.blogspot.com/>

36 Jon T. Johnsen (2010) «Engelsk rettshjelp. Utvikling av en målstyrt organisasjon» <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/det-engelske-rettshjelpssystemet/id558667/>

37 Se eksempelvis den omfattende listen over aktuelle digitale utviklingstiltak for offentlig rettshjelp i Roger Smith (2020) «Covid 19, Technology and Legal Aid - Sharing global experience to improve access to justice.» ILAG_Paper_Final_-_Roger_Smith.pdf (internationallegalaidgroup.org)

og en automatisk «chatboot» i et forslag som er lite utarbeidet.³⁸ Her ligger det åpenbart viktige utfordringer for rettshjelpforskningen.

6 Økonomi og ressurser i offentlig rettshjelp

6.1 Markedsmekanismen

Økonomisk dynamikk og ressurser er sentrale tema i offentlig rettshjelp – både i reformpolitikken og for rettshjelpforskningen.

Juridiske tjenesteyting i Norge er i hovedsak basert på at private kjøper tjenester til markedspris basert på fri salærfastsettelse. Fortsatt har advokatene et omfattende monopol på å yte rettshjelp kommersielt eller til stadighet. Advokatvirksomhet drives for profitt, og lønnsomheten de siste tiårene har vært god og økende.

Siden den norske refusjonsmodellen er basert på kjøp av enkeltoppdrag fra privatpraktiserende advokater som også har et omfattende monopol på å yte offentlig finansiert rettshjelp,³⁹ er det en viktig oppgave for rettshjelpforskningen å analysere hvordan den underliggende markedsdynamikken påvirker den offentlig finansierte tjenesteytingen.

Et hovedmål med offentlige rettshjelpordninger er å hjelpe dem som ikke selv har råd til å betale for rettshjelp. Det er markedsmekanismen som bestemmer hvor stor del av befolkningen som har råd til å kjøpe seg rettshjelp selv, og dermed også hvem som har behov for støtte fra det offentlige. Jo lavere markedspriser, jo mindre behov for støtteordninger.

Prinsippet om fri salærfastsetting gjelder ikke for offentlig oppdrag finansiert under offentlig rettshjelp. Den offentlige salærsatsen har fra langt tilbake ligget vesentlig under markedsprisen for markeds klienter. Siden advokatene ikke har oppdragsplikt, blir lønnsomhetsvurderinger viktige for klientvalget. Størrelsen på den offentlige betalingen påvirker derfor advokatenes villighet til å påta seg oppdrag over offentlig rettshjelp.⁴⁰

En økning i *etterspørselen* etter offentlig rettshjelpoppdrag betyr ikke noen automatisk økning i tilbudet, fordi advokatmonopolet sikrer at rettshjelpkapasiteten ikke endres. Hvis betalingen for oppdrag over offentlig rettshjelp holdes uendret, blir det det økonomiske insentivet til å påta seg dem saker fortsatt det samme hvis tilgangen på markedsoppdrag til bedre pris er konstant. Selv om flere går inn under ordningen fordi de økonomiske grensene heves eller saksområdene utvides, så vil tilbudet fortsatt være det samme. Resultatet kan fort bli at advokatene bare flytter deler av kapasiteten fra de aller fattigste til de nye gruppene som kommer inn under ordningen.

Når betalingen er vesentlig lavere enn for klienter med fri salærfastsettelse har det også betydning for det fri advokatvalget til rettshjelpsøkere over offentlig rettshjelp. Mar-

38 NOU 2020 s. 62–63.

39 Advokatlovutvalget foreslår at advokatenes monopol på yte rettshjelp til betalende klienter bør reduseres kraftig. Derimot foreslår NOU 2020:5 at adgangen til å yte rettshjelp etter forslaget om ny lov om offentlig støtte til rettshjelp i hovedsak fortsatt skal forbeholdes advokater (s. 59). Men det hindrer ikke at offentlige midler kan kanaliseres til rettshjelp utenom denne lovens ordning – også til rettshjelpere uten advokatbevilling så fremt de tilfredsstillende unntaksbestemmelsene i lovgivningen.

40 Se Advokatforeningen (2020) *Rettsjelpsaleret* 2019, særlig s. 32.

kedslogikken tilsier at det bare er en restkapasitet som er tilgjengelig for dem. Ordningen fungerer først og fremst som et reservemarked for advokater som taper i konkurransen om markedsoppdrag, og har også derfor betydning for kvaliteten på tjenesteytingen.

Eksistensen av et reservemarked gir likevel advokatprofesjonen en klar interesse i å beholde monolet på offentlig rettshjelp som et sikkerhetsnett. Noen advokater har også spesialisert seg på sakstyper ikke har noen fattigdomsbegrensning for offentlig rettshjelp – som straffesaksadvokater og barnevernsadvokater – hvor de offentlige rettshjelpordningene spiller større rolle for inntjeningen.

Den økonomiske dynamikken i rettshjelpmarkedet lar seg bare i begrenset grad fange opp i rettshjelpundersøkelser basert på klientintervjuer, selv om skrekk for u håndterlige kostnader er et vanlig svar på hvorfor intervjupersonen ikke har oppsøkt advokat med problemene som avdekkes.⁴¹

Så langt er det ikke gjort så mye forskning på markedsmekanismens betydning for offentlig rettshjelp i Norge. Men NOU 2002:18 *Rett til rett* bør fremheves. Her anvendes økonomisk markedsteori i analyser av avtalemekanismen og forbrukerbeskyttelsen i advokatoppdrag med fokus på markedseffektivitet. Særlig rettshjelpmarkedets manglende transparens og de svake forbrukernes begrensede forutsetninger for å gjøre rasjonelle kjøp blir belyst på en overbevisende måte. Det gjelder også oppdrag finansiert over offentlig rettshjelp. Utredningen har en skarp dissens fra advokatrepresentantene.⁴²

6.2 Kostnader

Nok en oppgave er *ressursanalyse* – som er særlig aktuelt ved offentlig finansiering av rettshjelpreformer. Kostnadene er en hovedbekymring bak mange av reformene i offentlig rettshjelp.⁴³ I Europarådets sammenliknende statistikk over medlemslandenes justiskostnader (domstoler, påtalemyndighet og offentlig rettshjelp) skiller Norge seg ut som det landet som betaler mest per sak over offentlig rettshjelp, og følgelig hjelper færrest per euro.⁴⁴

Bedre kontroll med utgiftene har vært en hovedsak for justismyndighetene, men tiltakene – som først og fremst har tatt sikte på å begrense totalutgiftene – har gjort ordningene vesentlig mer restriktive for målgruppene, men har hatt begrenset effekt på totalkostnadene. Det er åpenbart behov for mer forskning om den økonomiske dynamikken bak rettshjelpordningene og om alternativer til kjøp av tjenester hos privatpraktiserende

41 Johnsen 1987 s. 503–506.

42 Se også en oppsummering av utredningen i Johnsen, Jon T. (2003) «Market Competition and Legal Aid in Norway». *ILAG Harvard Conference June 18-20 2003*. <http://internationallegalaidgroup.org/index.php/papers-publications/conference-papers-reports/category/24-national-reports> (National report Norway)

43 Eksempelvis avviser NOU 2020:5 å utrede en førstelinjetjeneste fordi midlene bør brukes til å rette opp andre, alvorlige svakheter i rettshjelpordningen (s. 67).

44 European Commission for the Efficiency of Justice (2020) *European Judicial Systems. CEPEJ Evaluation Report* fig 2.30 s. 41 <https://rm.coe.int/evaluation-report-part-1-english/16809fc058>

advokater, men slik forskning er ikke blant de temaer som det etterlyses forskning om i NOU 2020:5.⁴⁵

Hvis det kan dokumenteres at en ny modell kan gi mer rettshjelp per krone – eller aller helst at en omprioritering kan redusere de offentlige utgiftene – er sjansene for gjenomslag langt sterkere enn om kostnadene vil øke. Realistiske kostnadsanalyser er derfor viktige, og kan være krevende å utføre på en overbevisende måte. Rettshjelpforskningen kan utvilsomt yte viktige bidrag her. Den kan komme med prognoser før en reform settes i verk, og bidra med pålitelige evalueringer av kostnadsutviklingen etter at reformen er satt i verk og kostnadsutviklingen kan dokumenteres.⁴⁶

Det sterke ønsket om å begrense de offentlige kostnadene har ført til et strengt rasjoneringsystem. Et subsidaritetsprinsipp er innført – offentlig rettshjelp ytes bare hvor rettshjelpbehovet ikke kan dekkes på andre måter – eksempelvis gjennom forsikring, medlemskap i fagforening eller annen interesseorganisasjon og for de fattigste og mest ressursvake gjennom spesielle og til dels ideelle rettshjelptiltak. Behovet for enklere rettshjelp i forvaltningssaker henvises gjerne til forvaltningens veiledningsplikt – også hvor det foreligger åpne eller latente interessekonflikter mellom det offentlige og den som har behov for rettshjelp.

Konfliktløsning i domstolene er svært dyrt og sluker store deler av budsjettene for offentlig rettshjelp. Etter hvert er det utviklet alternative konfliktløsningssystemer som er enklere, billigere og mindre belastende å bruke, og hvor behovet for rettshjelp også er mindre bl. a. fordi mye av utredningsarbeidet utføres av konfliktløsningsorganet selv. Forbrukerretten er et område hvor utviklingen av slike ordninger er kommet langt. Mer omfattende og effektive konfliktløsningssystemer er åpenbart et felt for rettshjelpforskningen. Et skritt i denne retningen er Juristforbundets «Rettsikkerhetsrapport 2020», som kartlegger og analyserer en rekke lavterskeltilbud om konfliktløsning.⁴⁷

7 Rettshjelprett

Offentlige rettshjelpordninger kan studeres juridisk. Relevante spørsmål er bl. a.:

- Lovreguleringen av rettshjelpmarkedet. Det stilles krav til tjenesteytneres kvalifikasjoner, organisasjon og økonomi for å drive kommersiell rettshjelpvirksomhet. Både advokater og klienter har fritt klientvalg.
- Tilgangen til offentlig støtte for å bruke rettshjelp er også lovregulert. Det gjelder dekningsområdet – altså hvilke saksområder som omfattes – og personlige vilkår

⁴⁵ Se s. 74–75.

⁴⁶ Se som eksempel kostnadsanalysen av Justisdepartementets store forsøksprosjekt med kortvarig førstelinjerettshjelp på kommunenivå i Oxford Research 2013.

⁴⁷ Lilaas Larsen, Tonje (2020) *Tilgang til tvistløsning og rettshjelp*. <https://www.juristforbundet.no/nyheter/2018/rapport-fra-juristforbundet-om-tilgangen-til-rettshjelp/>

som inntekts- og formuesgrenser samt skjønsmessige begrensninger om at saken må fortjene offentlig støtte og dispensasjonsordninger.

- Rettshjelpytelsens innhold – altså hva slags rettshjelp som gis med offentlig støtte.
- Betalingsordningen i form av salærsetser og begrensninger i hvor mye rettshjelp som kan gis, refusjon av utgifter, gebyrer og egenandeler. NOU 2020:5 legger stor vekt på en tredeling av offentlig rettshjelp i følgende sakstyper: 1) offentlige inngrep i den personlige friheten og foreldreansvaret eller kompensasjon for alvorlige integritetskrenkelser hvor alle har krav på rettshjelp uten økonomisk behovsprøving, 2) hvor offentlig rettshjelp er en rettighet hvis søkeren er tilstrekkelig fattig, og 3) hvor det skal gjøres en ganske omfattende skjønsmessig prøving av alle sider av rettshjelpbehovet. Skjønnskriteriene skal være strenge.⁴⁸
- Regler for ukommersielle rettshjelptilbud som organiseres og drives av det offentlige (offentlige rettshjelpkontorer).
- Regler om støtte til ukommersielle rettshjelptiltak.
- Søknadsordning, avgjørelsesmyndighet og overprøving, samt mekanismer for kvalitetssikring.
- Forholdet mellom offentlig støttet rettshjelp og andre rettshjelptilbud som brukeren kan benytte.
- Grunnlovfestede, folkerettslige og menneskerettslige krav til statens rettshjelpordninger. F. eks. inneholder prejudikatsretten til den europeiske menneskerettsdomstol om kravene i den europeiske menneskerettskonvensjon art 6 «fair trial» også minimumskrav til statenes ordninger for offentlig rettshjelp i domstolssaker.
- Innpassing av nye rettshjelpordninger i den eksisterende rettshjelpretten – direkte eller gjennom regelendring.

Slike spørsmål krever juridisk kompetanse og juridisk rettshjelpforskning kan utvilsomt yte bidrag.⁴⁹

8 Sammenfattende teori om rettshjelp

Forskning handler ikke bare om å samle inn og analysere enkeltdata. Den skal også vedlikeholde og utvikle en kunnskapsbank til bruk for framtidens rettshjelputfordringer. Å kunne *generalisere* resultatene og sette dem i sammenheng med andre undersøkelser er viktig, slik at en får et mer omfattende bilde av rettshjelputfordringene og rettsikkerhetsmekanismene og hvordan samfunnsdynamikken rundt dem er. Poenget er å gjøre kunn-

⁴⁸ NOU 2020: 5 s. 50–51, 152 og 139–170. Et eksempel på analyse av den skjønnsbaserte rettshjelpen i rettshjelploven fra 1980 er Rønning, Olaf Halvorsen og Heike Kristine Bentsen (2008) «Bruken av unntaksbestemmelsene i lov om fri rettshjelp» *Institutt for kriminologi og retts sosiologi, Det juridiske fakultet, Universitetet i Oslo bokserie* nr. 1/2008.

⁴⁹ Et godt eksempel på slike analyser er Barlow, Anna (2019) *The Machinery of Legal Aid* som er en omfattende juridisk og komparativ studie av rettshjelpordningene i Norden, Storbritannia og Irland.

skapen fra enkeltundersøkelser relevant i mange sammenhenger. Noen eksempler på slike generaliseringer og konsekvenser for rettshjelptilbudet er:

- «Når noen er fattige og noen er rike er det stort sett i overensstemmelse med gjeldende rett». ⁵⁰ *En konsekvens*: Dersom velferdsutjevning i samfunnet er viktig, er rettspolitikk en nødvendig strategi som bør være et ledd i offentlig rettshjelp.
- «Rettshjelpbehovet øker jo lengre nedover i samfunnsstrukturen vi beveger oss.» ⁵¹ *En konsekvens*: Skal det være likhet for loven, må offentlig rettshjelp prioritere de svakeste.
- «Det store udekkede rettshjelpbehovet svekket effektiviteten av velferdsstaten og har en tilslørende funksjon. Politiske velferdsreformer nedfelles i lovverk og overlater det til den enkelte å kontrollere at tildelingene stemmer med rettighetene.» ⁵² *En konsekvens*: Store udekkede rettshjelpbehov skjuler at velferdsordningene ikke fungerer etter intensjonene, og at den er minst effektiv over for de mest ressursvake med de største rettshjelpbehovene.
- «Det store udekkede rettshjelpbehovet viser en utbredt juridisk avmakt i befolkningen.» ⁵³ *Konsekvens*: Skal offentlig rettshjelp være effektiv overfor de svakeste, må nødvendige former for oppsøkende virksomhet inngå og hjelpetilbudet tilpasset deres reelle kapasitet for selvhjelp.

Rettshjelpforskningen består følgelig ikke bare av en betydelig mengde enkelldata. Den er også et fundament for forståelsen av rettshjelpproblematikk i andre sammenhenger enn de som er direkte undersøkt – både i planlegging av videre forskning og i rettspolitisk sammenheng. Det er nok slik at en generelt kan si at enkeltresultater blir mindre pålitelige for nåtiden jo eldre de blir. Men verdiløse blir de nødvendigvis ikke. De kan brukes med skjønn. En bør spørre: Er det grunn til å tro at samfunnsbetingelsene har endret seg så mye at funnene er helt uten verdi og at en ny oppdatert undersøkelse ville vise noe helt annet? Eller kan resultatene fortsatt brukes, men med skjønnsmessig justering for de samfunnsmessige endringene som har skjedd i mellomtiden? Kan de det, er det store gevinster å hente. Det er langt mindre tids- og ressursmessig krevende å utnytte eksisterende rettshjelpforskning enn å gjennomføre nye undersøkelser av samme spørsmål. Når resultatene generaliseres som vist, er dette nettopp en måte å gjøre enkeltresultatene mer anvendelige og mindre tidsavhengige på.

Ørsted skrev i 1819: «Vi sige visst ikke for meget naar vi paastaae, at der blandt ti Processer, neppe findes een, hvori Spørsmålet om Lovens forstaaelse udgjør det egentlige Stridspunkt [...]».⁵⁴ Jeg vil tro denne 200 år gamle iakttagelsen gir et godt bilde av

⁵⁰ Eskeland og Finne (1973) s. 214.

⁵¹ Mathiesen, Thomas (1975) s. 188.

⁵² Johnsen 1987 s. 381.

⁵³ Johnsen 1987 s. 416–418.

⁵⁴ Ørsted, Anders Sandøe (1819) «Om en almindelig frie Retspleie» *Eunomia III* s. 440.

fordelingen mellom rettsspørsmål og faktaspørsmål også i dagens rettssaker og kan være et godt utgangspunkt dersom man vil undersøke spørsmålet nærmere.

Når Leon Mayhew i 1975 basert på amerikansk rettshjelpforskning skrev at *alle* rettshjelptilbud tiltrekker noen typer klienter og støter bort andre, er det et funn som fortsatt er viktig for norsk rettshjelp i vurderingen av et offentlig rettshjelptilbud som i det alt vesentlige baserer seg på kjøp av tjenester fra en type leverandør, nemlig privatpraktiserende advokater.⁵⁵

9 Jussbuss' rolle i rettshjelpforskningen

Jussbuss har spilt en aktiv rolle i rettshjelpforskningen. Tiltaket hadde en tredelt målsetting i startfasen. Den ønsket å kartlegge behovet for juridisk hjelp hos befolkningen i drabantbyene i Oslo, gi juridisk veiledning og informasjon om hvordan folk kunne gå frem for å løse juridiske problemer og øve opp juridiske studenter som rettshjelpere.⁵⁶ Forskning om rettshjelp har altså alltid vært en av hovedmålsettingene. Jussbussforskningen har også vært del av rettshjelpforskningen ved det juridiske fakultet i Oslo – særlig gjennom tilknytningen til Institutt for rettsosologi.

Forskningsdeltakelsen har omfattet ulike oppgaver. I aksjonsforskningsprosjektene har studentmedarbeidere bidratt vesentlig til datainnsamlingen ved å ha stått for storparten av intervjuingen og saksbehandlingen og skrevet sammendrag av sakene til bruk for bearbeidelsen. Medarbeidere deltok også i saksbehandlingen i prøveprosjektet med Rettshjelpskontoret Indre Finnmark da søkningen ble langt større enn forutsatt fordi avvisning av klienter ville svekket datagrunnlaget for undersøkelsen.⁵⁷

Jussbuss har også bidratt til å utvikle bedre leveringsmodeller ved å demonstrere verdien av ambulerende mottak, tiltak rettet mot spesielt utsatte grupper, påvisning av den omfattende utilstrekkeligheten i den dominerende advokatmodellen for utsatte grupper og vanlige folk, hjelp til selvhjelp, rådgivning over telefon og etter hvert over internett, anvendelse av juridiske studenter som rettshjelpere og rapporter av rettshjelpmodeller fra en rekke land. Siden aksjonsforskningsmetoden er altfor ressurskrevende for enkeltforskere, ville denne formen for utforskning av rettshjelpbehov knapt vært mulig uten innsatsen til Jussbuss.

En enkel undersøkelse av markedsmekanismen for rettshjelpstjenester viste store prisvariasjoner advokatene imellom for kurante oppdrag fra svakstilte klienter.⁵⁸ J u s s - buss medarbeidere har også stått for dataanalyse og rapportskrivning i mange av prosjektene. Noen av bidragene er blitt til mens forfatteren selv var aktive, andre etter at medar-

⁵⁵ Mayhew, Leon (1975) «Institutions of Representation: Civil Justice and the Public» *I Law and Society Review* s. 401 flg.

⁵⁶ En oversikt finnes i Johnsen 2003 s. 7–10.

⁵⁷ To studentmedarbeidere skrev også rapport fra arbeidet, se Angell, Håkon og Ellen Hambro (1988) «Rapport fra en måneds arbeid ved Rettshjelpkontoret Indre Finnmark.» *Juss-Buss stensilserie nr. 35*.

⁵⁸ Brakkegruppa i Juss-Buss (1986) «Pris på testament hos advokat» *Juss-Buss stensilserie nr. 32*.

beiderperioden var over. Mange av dem er blitt publisert i Jussbuss stensilserie,⁵⁹ andre av bidragene i andre publikasjoner.⁶⁰ De norske forskerne som bidro med forskningsgrunnlag for St. meld nr. 26 (2008–2009) hadde alle bakgrunn fra Jussbuss og bidro særlig til det stort anlagte forsøksprosjektet med en førstelinje,⁶¹ og et første forsøk på mer systematisk kartlegging av en tredje sektor i rettshjelpen.⁶²

Jussbuss rapporter har så i sin tur vært benyttet i annen rettshjelpforskning av flere rettshjelpforskere. Eksempelvis gjorde jeg selv utstrakt bruk av rapporter fra medarbeidere Jussbuss da jeg skrev doktorgraden min om rettshjelp.⁶³ Antallet rapporter med relevans for rettshjelpforskning har økt vesentlig siden.

Aksjonsforskning basert på rettshjelp er også et velegnet instrument til å identifisere problemfelter hvor rettssystemet ikke møter folks behov for rettslige reguleringer som på en effektiv måte dekker deres behov. Noen av problemene handler først og fremst å ta ut de løsningene som ligger i gjeldende rett – altså å effektiviserer retten for vanskeligstilte grupper og vanlige folk. Andre saker handler om velferdsbehov som ikke lar seg løse tilfredsstillende ved hjelp av gjeldende rett og som avdekker et materiellrettslig reformbehov. Slike problemer er utbredte hos utsatte grupper som ikke sjelden mangler talsmenn for sine interesser. Også slike utfordringer har Jussbuss ønsket å dokumentere og arbeide rettspolitisk for å løse. Slik reformforskning og utredning har Jussbuss utført mye av.⁶⁴ I perioder har nok reformorienterte utredninger av husleierett, innvanderregulering, fengselsrett osv. hatt større fokus blant medarbeiderne enn reformer i rettshjelpordningene.

En kan godt se denne formen for reformorientert forskning som en særskilt del av rettshjelpforskningen siden det empiriske og juridiske grunnlaget stammer fra rettshjelpvirksomheten. Utvilsomt fortjener også denne delen av forskningsvirksomheten i Jussbuss oppmerksomhet. Men gitt rammene for artikkelen og den store bredden i problemstillingene som Jussbuss har behandlet, har jeg valgt å holde den utenfor framstillingen her.

Jussbuss modellen har vakt internasjonal interesse. Det gjelder både som rettshjelptiltak med målsettinger om reform og som et utdanningstilbud basert på sosialpedagogiske metoder. Tiltaket gir ikke bare skoloring i gjeldende rett, men også i rettssystemets evne til å ivareta svakstilte gruppers velferdsbehov og evne til å løse deres juridiske problemer. Skoleringsmålsettingen er viktig for kvaliteten på arbeidet i Jussbuss og for bidragene til rettshjelpforskningen. Målsettingen har vært å gi medarbeiderne en faglig skoloring i rettssystemets funksjon overfor svakstilte grupper kombinert med verktøy som gjør dem i stand til å se og håndtere svakhetene både i Jussbuss og i arbeidslivet etterpå.

59 Se eksempler foran.

60 Eksempler: Bidragene fra Kristian Andenæs, Arild Eidesen og Steingrim Bull i *Rettsbuss og samfunnsstruktur*, Hippe, Anne Sophie og Endre S. Refsdal (2007) «Rettsbuss til fattige» *Kritisk Juss 2007* s. 204–225.

61 Prosjektet fikk god evaluering av Oxford Research (2013) *Evaluering av pilotprosjekt om førstelinjerettsbuss*.

62 Finnlandsrapporten s. 25–29.

63 Johnsen 1987. Litteraturlisten inneholder nærmere 20 rettshjelprelevante arbeider skrevet av medarbeidere basert på erfaringer fra Jussbuss.

64 Se publikasjonslisten bakerst i festskriftet.

Etter mitt syn er Jussbuss tjent med en sterk og allsidig kontakt med fakultetet både for rekruttering av medarbeidere, ressurstilgang og støtte i forhold til andre bidragsyttere og i offentligheten. Evnen til å yte verdifulle bidrag til forskningen – som eksemplifisert i denne artikkelen – er noe av det viktigste Jussbuss kan gjøre for å opprettholde og utvikle denne kontakten. Masteroppgaven er et viktig instrument her.

HUSLEIE- OG GJELDSRETT

ET LIV

Når vi jurister
i den dødeste av alle disipliner, pengekravsretten,
lærer at fordringer har et liv;
de oppstår, eksisterer en stund og faller bort,
må gud hjelpe meg
også vi kunne klare å skaffe oss et;
ikke bare ekteskap, hjem og forpliktelser
som oppstår, eksisterer en stund og faller bort,
men liv;
nært,
voldsomt
og med en usvikelig puls

Cathrine Grøndahl [2003]. *Lovsang*.